

A tak jedinou viditelnou změnou je přejmenování Stalinovy aleje na Alej Karla Marxe.

Východoněmecká vláda své postojy zpřísňuje také proto, že musí čelit neustále sílícímu proudu emigrantů. Stále více obyvatel NDR přechází na Západ, velkou většinou přes Západní Berlín. Ernst Reuter pro to našel definici: „hlasují nohama“. Pro NDR je životně důležité uzavřít tento východ z nouze, nechce-li brzy vládnout vylidněné poušti. Roku 1961 tak Berlín nastává pochybné časy – dvacet osm let v uzavření...

13. Zeď

Ish been ein Bearleener

JOHN F. KENNEDY

V retrospektivě se 12. srpen 1961 jeví jako poslední den normálního života v nenormálním městě. V teplém prázdninovém odpoledni nikomu nepřijde na mysl, že se o půlnoci dějiny Berlína radikálně změní. Obyvatelé se procházejí po Grunevaldu, koupou se v Müggelsee, prohlízejí si výkladní skříně, lížou zmrzlinu, posedávají kolem stolků před kavárnami... Za několik hodin se z demarkační čáry mezi dvěma částmi někdejšího hlavního města stane hermeticky uzavřená a nebezpečná hranice. Tato situace, přičítající se zdravému rozumu, potrvá déle než dvacet osm let.

SED staví roku 1961 Zeď, aby zabránila útekům Východoněmců a zachránila tak komunistický režim; roku 1989 dopustí, aby byla zbořena, a ve snaze zachránit své vyhlídky na přežití poskytne občanům, co jim vždy odpírala – svobodu. V obou případech to bylo rozhodnutí ze zoufalství, útek dopředu. Zeď pouze oddálila nevyhnutelné.

Téměř po tři desetiletí rozděluje Zeď jako symbol bipolárního světa dva antagonistické bloky žijící vedle sebe v jakéms takéms míru. Rozděluje i spojuje, protože toto pobuřující roztržení neustále připomíná. V průběhu let se stane charakteristickou součástí berlínské krajiny, proto však nepřestává být potupnou anomálií, která tíživě působí na mysl všech obyvatel. Hanba za to nepadá jen na jednu stranu. Východ zajisté Berlínskou zeď postavil, ale Západ to připustil, ačkoliv to byl výsměch zásadám Charty Spojených národů a radikální zpochybnění statutu Berlína, jak byl definován na konci války. Ten byl ovšem již silně narušen bloádou. Ve skutečnosti je odříznutí roku 1961 materializací odříznutí z roku 1948. Nyní se realizuje Churchillova předpověď: východní Evropu oddělila skutečná „železná opona“, i když je vyrobena z ostatního drátu, z cihel a betonu.

Druhá berlínská krize nezačíná 13. srpna 1961, toho dne spíše končí. Její počátek musíme hledat o tři roky dříve, když Sovětský svaz rozhodl, že znovu zesílí napětí, které ostatně nikdy nepřestal udržovat provokacemi všeho druhu, jež měly připomínat trvalou nejistotu berlínské situace. Když Kreml znovu přechází do ofensivy, sleduje své zahraničně politické cíle, jež se ostatně nemusí nutně shodovat s životně důležitými zájmy NDR. Zdá

se, že po jistých tahanicích nakonec zvítězily názory Východoněmců. Zavření Berlína na závěru znamená uvěznění celé východní Evropy. Postačí, aby závěra povolila, a celá tato část kontinentu bude osvobozena.

Betonová opona

V polovině března 1958 požaduje náměstek východoberlínského starosty „normalizaci“ situace. Ta je ovšem v té době již silně narušena. Východoněmecká vláda znesnadnila návštěvy občanů Spolkové republiky v NDR

„Lidová armáda NDR“ pochoduje před Humboldtovou univerzitou

a možnosti emigrace ztížila zpřísněním kontrol kolem města a přerušením autobusové a tramvajové dopravy mezi oběma částmi města; metro a S-Bahn jsou naproti tomu v provozu bez přerušení a východní sektor je se západními stále ještě spojen osmdesáti čtyřmi ulicemi. Navzdory odstrašujícím opatřením proud uprchlíků stále sílí. Každý rok odchází berlínskou cestou z Východu na Západ na dvě stě tisíc Němců. Na věci nic nemění ani nově zavedený zločin „opuštění republiky“, trestaný dvěma až pěti lety vězení. Před postavením Zdi uprchlo do Spolkové republiky celkem 2,6 miliónu obyvatel NDR. Tato ztráta krve je pro zdraví NDR neobyčejně zhoubná, protože ji mj. opouští 3400 lékařů, 17 000 pedagogů a 17 000 inženýrů.

Krize vypukne na podzim 1958. Generální tajemník SED Walter Ulbricht neváhá 27. října prohlásit, že „celý Berlín spadá pod svrchovanou moc NDR“. Přesně za měsíc nato dává Chruščov západním mocnostím ultimátum: žádá buď začlenění západních sektorů do

Před postavením Zdi v r. 1961; východoněmečtí vojáci a policisté se řadí na sektorové hranici

„hlavního města NDR“, nebo přeměnu Západního Berlína na „demilitarizované město“, jinak SSSR do šesti měsíců odevzdá východoněmeckým úřadům úplnou kontrolu přístupových cest do bývalého hlavního města Říše. Chruščov chce nejen odoperovat „rakovinný nádor“ – Západní Berlín –, který hrozí, že nahlodá celou NDR, ale doufá také, že mu opětné použití berlínské páky pomůže dosáhnout takového globálního vyřešení německé otázky, které pro něj bude výhodné.

Tři západní spojenci jakoukoliv změnu statutu města odmítnou. Uvažuje se o možnosti opakované blokády. Na místě se šíří neklid. V polovině ledna podávají Sověti návrh na mírovou smlouvu odpovídající Chruščovovým představám. Západní představitelé návrh sice odmítnou, ale navrhnou, aby se do Ženevy svolala konference, které by se zúčastnili ministři zahraničních věcí obou německých států. Tím ztrácí Chruščovova lhůta význam. Konference skončí bez jakýchkoliv výsledků, protože se názory příliš rozcházejí. Na několik měsíců se napětí uvolní.

Aféra se znovu vyostří roku 1960. V lednu formuluje západoberlínský starosta Willy Brandt před poslanci pět směrů politiky Senátu: zachování přítomnosti spojenců, integrace Západního Berlína do Spolkové republiky, svobodný přístup do města, právo obyvatel rozhodovat o svém osudu a zachování Berlína jako místa kontaktu mezi Východem a Západem.

O pět měsíců později ztroskotá v Paříži konference na nejvyšší úrovni – příčinou je případ amerického špiónážního letadla U-2. Od toho okamžiku zesilují Sověti a Východoněmci tlak na Západní Berlín vyvoláváním řady nepřijemných incidentů. Místo obvyklých slovních protestů hrozí tvrdou odvetou, bude-li se tentokrát konat zahajovací schůze Spolkového sněmu v Berlíně, jak se to stalo zvykem od roku 1955. Východ se tím snaží vnést nesvár mezi spolkovou vládu a Senát, mezi CDU a SPD, mezi Adenauera a Brandta.

Tato taktika má úspěch: kancléř ucouvne. Koncem srpna východoněmecké úřady naruší dopravu, aby zabránily konání kongresu uprchlíků. V září se šikany stupňují. NDR zablokuje dvacet tři nákladní čluny na cestě do Berlína. Neuznává pas Spolkové republiky a vyžaduje, aby se Západoberlíňané prokazovali občanskými legitimacemi. Konečně na den uzavře vnitřní berlínskou hranici, protože se v Západním Berlíně koná shromáždění organizované americkým protikomunistickým kazatelem Billy Grahamem. Všechna tato rozmanitá opatření mají vyzkoušet odhodlanost Západu. Ten však nereaguje, což vnáší mezi místní obyvatele zmatek. Úzkost se zmocní i starosty Brandta, který tuší, že v létě příštího roku dojde k vážné krizi. Ukazuje se, že rok 1961 bude skutečně rozhodující.

V únoru 1961 se rozdělí poslední organizace společná celému městu – evangelická církev. Současně se na Východě organizuje intenzivní propagační kampaň proti „obchodu s lidmi“, který údajně provozují špiónážní hnízda usazená v Západním Berlíně. Starosta Východního Berlína Friedrich Ebert navrhuje Willy Brandtovi vytvoření paritní komise, která by se věnovala problémům „hraničářů“, tj. občanů docházejících do práce přes hranici mezi východním sektorem a sektory západními. Senát odmítá a záležitost zůstává do léta v klidu. Mezitím rozjíždí Ulbricht operaci naplánovanou již v roce 1958; tehdy byla jedním uprchlíkem prozrazena západním tajným službám, které ji považovaly za vymyšlenou. Jde o operaci „Čínská zeď“, jež má vnitřní berlínskou hranici uzavřít – řešení, které rychle získá souhlas SED a Waltra Ulbrichta. Ten o projektu hovoří v březnu 1961 na schůzi zemí Varšavského paktu. Prohlásí při té příležitosti, že „díry se musí ucpat“. Chruščov se snaží zastrašit nového amerického prezidenta Johna F. Kennedyho, když se sejdou začátkem června ve Vídni. Kennedy reaguje nerozhodně: prohlásí, že chce bránit západní zájmy v Berlíně, ale ujišťuje, že odmítá zasahování do východního sektoru, který je součástí sovětské zájmové sféry. Shrne pak tuto politiku do tří „hlavních bodů“: zachování přítomnosti spojenců, svobodný přístup do

Západního Berlína a zajištění jeho životaschopnosti. Současně se pro všechny případy rozhodne zvýšit armádní rozpočet a povolát záložníky.

Tou dobou již však byly přípravy na operaci „Čínská zeď“ zahájeny. Řídí je Erich Honecker, odpovědný v ÚV SED za otázky bezpečnosti. SSSR se pouští do vojenské „gestikulace“, aby odvrátil pozornost a vyvolal dojem, že nebezpečí je větší, než jaké skutečně je, a východoněmecká vláda se mezitím tajně připravuje na stavbu zdi. Ulbricht málem všechno prozradí v interview, když novináři odpoví na otázku, kterou mu nepoložil: „Nikdo nemá v úmyslu stavět nějakou zeď.“ Ulbricht současně spílá špiónážním agenturám a „obchodu s lidmi“, což zapadá do rozsáhlé psychologické kampaně proti „hraničářům“.

NDR omezuje cirkulaci kolem i uvnitř Berlína, trestnými opatřeními odrazuje „hraničáře“ od práce v západních sektorech: nesmějí si již kupovat některé zboží běžné potřeby, protože jsou obžalováni z pašeráctví. Na dálnici z Helmstedtu a na nádražích se konají nečekané kontroly osobních dokladů. Konají se parodiím podobné inscenované procesy proti „narušitelům morálky, obchodníkům s lidským masem a lovcům lebek“. Tyto hrozby vyvolávají hluboký neklid na Východě stejně jako na Západě, kde Brandt odsuzuje trestuhodnou pasivitu spojenců. A proud emigrantů v důsledku tohto neustále sílí. V červnu dosáhne počet úteků rekordních třiceti tisíc. Východoněmecké obyvatelstvo propadá panice. Hlavní uprchlický tábor v Marienfelde praská ve švech.

Začátkem srpna nabývají události na rychlosti. Třetího dostává Ulbricht konečně zelenou od Sovětů, kteří přijímají řešení „strašlivého problému“. Chruščov dává instrukce: ostnaté dráty se nahradí zdí teprve tehdy, když se západní spojenci nepohnou; sovětské jednotky zůstanou v pozadí; rozbijí-li spojenci překážky, bude hranice dvakrát posunuta o sto metrů, potřetí Rusové zasáhnou. Po návratu

Stavba Zdi v r. 1961

z Moskvy vyzve Ulbricht své kolegy z politbyra, aby zahájili akci: „Soudruzi, do práce!“ Pod Honeckerovým velením přechází operace „Čínská zeď“ do konečné fáze: na cvičišti v Basdorfu je uskladněno čtyřicet kilometrů ostnatých drátů, na různých vojenských prostorech jsou umístěny překážky a mříže, betonové desky jsou naskládány na sobě, cihly v hromadách...

Sedmého srpna ohlásí Chruščov v rozhlase a v televizi, že je bezpodmínečně nutné uzavřít západoberlínskou „pohodlnou únikovou cestu“. Čtyři dny nato lidová sněmovna NDR slavnostně žádá Ulbrichta, aby skončil s „obchodováním s lidmi“. Tyto znepokojující zprávy vyvolají ohromný nával uprchlíků: dva tisíce za den a 12. srpna dokonce čtyři tisíce! Začíná smutný víkend. Nad městem visí těžký horký vzduch. Jinde všude je klid. Nejvyšší představitelé západních zemí jsou na prázdninách; vládní kanceláře jsou jako vymetené. Volební kampaň ve Spolkové republice má přestávku. Chvilu je příznivá špinavému kousku, který čeká na noční tmu.

Dvanáctého srpna večer informuje východoněmecký ministr obrany Heinz Hoffmann velitele Národní lidové armády (NVA), že operace bude v nejbližších chvílích zahájena. Vojáci zaujímají pozice za vnitřní berlínskou hranicí. Současně nový vrchní velitel sovětského vojska v Německu maršál Koněv vyhlásí pro dvacet divizí stav pohotovosti. Armáda však nemá zasáhnout, proběhne-li vše podle Honeckerova plánu. Honecker je skutečně mistrovský organizátor; „muž, který postavil Zeď“, plánuje, koordinuje, provádí. Sestaví čtyři složky z vojáků, policistů, agentů Stasi a především z dělnických milicí, v nichž slouží ideologicky vysoce spolehliví dobrovolníci z řad komunistických aktivistů. Tyto milice jsou skutečné „úderné brigády“, které kontrolují současně postup práce i dělníky. Jen osm milicionářů přeběhne na Západ, zatímco mezi policisty a příslušníky armády je počet dezercí podstatně vyšší bez ohledu na to, že jim Honecker ve všem vychází vstříc a posílá jim po mladých pionýrech květiny a občerstvení.

Po půlnoci procházejí křížem krážem Berlínem jednotky NVA a dvacet pět tisíc milicionářů a příslušníků Vopo (*Völkspolizei*) ozbrojených kalašnikovy je ve dvoumetrových odstupech rozestaveno jako stráž podél demarkační čáry. Za jedinou hodinu je uzavřeno 67 z 80 přechodů. V 02.00 je přerušen provoz metra a S-bahnu. Všechny stanice severo-jihních linek metra ve východní části města (tj. v obvodu Mitte) jsou uzavřeny – s jedinou výjimkou stanice Friedrichstrasse. Současně se z nákladních aut skládá ostnatý drát a protitankové zátarasy a instalují se napříč ulic. Oficiální zpravodajská agentura ADN hlásí uzavření vnitřní berlínské hranice a upozorňuje na to, že žádní Němci z NDR nemohou vstupovat do zá-

padních sektorů bez zvláštního povolení. Sbíječky roztloukají jízdní dráhy, budují se překážky a na Postupimském náměstí se vztyčují betonové sloupy. Několik hodin nato vyhláší západoberlínská policie pohotovost, zatímco tanky NVA a Rudé armády obsazují strategické body „hlavního města NDR“. V té chvíli je Berlín zcela rozdělen. Nyní ohlašuje tragickou událost rozhlasová stanice RIAS. Západoberlíňané spontánně spěchají k Braniborské bráně. Obyvatelé sovětského sektoru ještě využívají nedokonalosti nového systému a prchají na Západ tak, že přeplavou Sprévu nebo Treptowský plavební kanál.

Ráno je město rozděleno plotem z ostnatého drátu a pásem země nikoho. Ještě to není Zeď. Dochází k dramatickým setkáním Východo- a Západoberlíňanů tváří v tvář. Někteří – například na padesát Východoberlíňanů na Lennéstrasse – ještě prchnou tak, že podlezou či přestihají ostnatý drát. Jiní skáčí z oken domů na Bernauer Strasse, které stojí přímo na demarkační čáře. Do konce září se těmito způsoby podaří překročit Zeď třem stům šedesáti osobám. Vybudování Zdi vzbudí v NDR velkou nespokojenost – lidová policie obviní 1085 osob z „protistátní činnosti“.

Pohled ze Západu na Východ; 70. léta

Willy Brandt se narychlo vrací ze Spolkové republiky, kde vede kampaň před legislativními volbami, a spěchá k Braniborské bráně. Přes černé brýle si prohlíží „hradbu koncentračního tábora“. Dav hněvivě pokřikuje na příslušníky Vopo, spílá jim do krvavých psů – ve vzpomínce na Noskeho, který potlačil spartakovské povstání, – a hází po nich kamením. K žádnému vážnému incidentu však nedojde. Západoberlínský starosta žádá západní mocnosti, aby zakročily například tím, že vyšlou k vnitřní hranici strážce. Trvá však dvacet hodin, než se objeví vojáci západních spojenců, čtyřicet hodin, než tři západní velitelé zašlou protest svému sovětskému kolegovi, sedmdesát dvě hodiny, než si Washington, Londýn a Paříž oficiálně stěžují v Moskvě. Deník *Bild* stručně shrnuje situaci: „Kennedy mlčí, Mac Millan odjíždí na hon, Adenauer kárá Brandta.“

Západ zůstává pasivní. Sověti opravdu pečlivě dbají na to, aby se nedotkli jeho práv. Chruščov ostatně tento postoj předvídal: „Zavřeme Berlín ostnatým drátem a západní mocnosti zůstanou nehybné jako blbé ovce. A zatímco zůstanou trčet, postavíme zeď.“ Krize nevyroste v ozbrojený konflikt, protože tu nejde o základní zájmy jedné ani druhé strany. Ne-

Pohled přes Zeď; 70. léta

činnost Západu však vyvolá hněvivé reakce ve Spolkové republice a v Berlíně. Obyvatelé města jsou zhnuseni ubožáckou reakcí kancléře Adenauera a ve své úzkosti se obracejí na svého starostu: ten nachází správný tón, aby jim dodal odvahy. Ze zkoušky, kterou před něj tato neblahá neděle postaví, vyjde Willy Brandt jako národní hrdina. Tím, jak veřejně podá důkaz vlastní pevnosti, zažehná strach svých spoluobčanů.

Hermetický uzávěr je dokončen v následujících dnech. Od 15. srpna nahrazují zedníci ostnaté dráty 1,5 m vysokou betonovou zdí. Pak jsou instalovány reflektory. Tiskový orgán SED *Neues Deutschland* ospravedlňuje uzavření města, které zaručuje „mír a bezpečnost pro NDR“ a je namířeno proti „únosům, vyděračským obchodníkům s lidmi a štváčům studené války“. Nazítří se na náměstí před radnicí v Schönebergu koná nejvýznamnější německá demonstrace proti Zdi. Berlíňané na ni přicházejí s výhrůžnými standartami, ale hesla se obracejí především proti západním mocnostem: „Zrazení Západem“, „Mnichov 1938, Berlín 1961?“... Brandt se ujímá úlohy mluvčího zklamaných obyvatel. V dopise Kennedymu kritizuje nedostatek energie spojenců a žádá o „ostentativní“ posílení americké posádky.

Kennedy si konečně uvědomí nebezpečí rozpadu soudržnosti západního tábora a rozhodne se poslat na místo patnáct set dalších vojáků a svého viceprezidenta Lyndona B. Johnsona. Ten přijíždí do Berlína 19. srpna. S Brandtem prochází v hustém dešti městem, vítán provolávacím slávy. Teprve tři dny po něm přijíždí do roztrženého města kancléř Adenauer a dostane se mu ledového přijetí; jeden nápis ironizuje „toho, kdo přichází pozdě“, druhý konstatuje, že „Washington je blíže než Bonn“... Kancléřův postoj poškodí jeho stranu, která měsíc nato ztratí ve volbách výrazný počet hlasů ve prospěch sociálních demokratů.

Deset dní po uzavření hranice redukuje NDR počet hraničních přechodů mezi oběma částmi města na sedm: čtyři pro Západoberlíňany, kteří si musí opatřit zvláštní propustku, dva pro občany NDR a jeden pro cizince. Senát odpovídá výzvou k bojkotu S-Bahn, kterou i v Západním Berlíně dosud provozuje východoberlínský podnik. Tuto výzvu uposlechně takový počet Západoberlíňanů, že za týden klesne počet cestujících o 80 %, ačkoliv cena jízdenky je snížena na polovinu. Místo pěti set tisíc cestujících za den dopravuje brzy S-Bahn jen třicet tisíc. Nakonec roku 1984 prodá NDR její západoberlínskou část západoberlínské BVG.

Napětí trvá několik měsíců. Aby pozdvihl důvěru obyvatel Západního Berlína, posílá Kennedy na místo jako svého osobního zástupce hrdinu „vzdušného mostu“ generála Claye. Ten po svém příjezdu ihned odletí

helikoptérou do exklávy Steinstücken, kde zřídí stanoviště pro tříčlenou hlídku, aby vyjádřil svou odhodlanost. Východ neúnavně pokračuje ve znepokojování a v drobných provokacích. V říjnu proti sobě několik dní stojí americké a sovětské tanky na proslulém přechodu na Friedrichstrasse, nazývaném Checkpoint Charlie. Příští jaro obtěžují sovětské stíhačky spojenecká civilní letadla v leteckých koridorech; na dálnici se sovětská armáda pokouší kontrolovat spojenecké konvoje.

Silné pobouření vyvolá 17. srpna 1962 smrt mladého Petera Fechter. Byl postřelen příslušníky Vopo, když se snažil přelézt Zed', a zůstal hodinu ležet v agonii před očima bezmocných Západoberlíňanů, kteří mohli vyjádřit své pocity jen házením kamení na sovětská vozidla. První oběť Zdi byla zaznamenána 24. srpna předchozího roku. Definitivní počet zabitých není dosud stanoven. Je pravděpodobně vyšší než oficiálně přiznaných osmdesát čtyři a možná dosahuje i několika set. Poslední, mladý Chris Gueffroy, bude zavražděn 6. února 1989. Roku 1991 budou za tento zločin, spáchaný na rozkaz Ericha Honeckera a SED, odsouzeni čtyři členové východoněmecké pohraniční stráže.

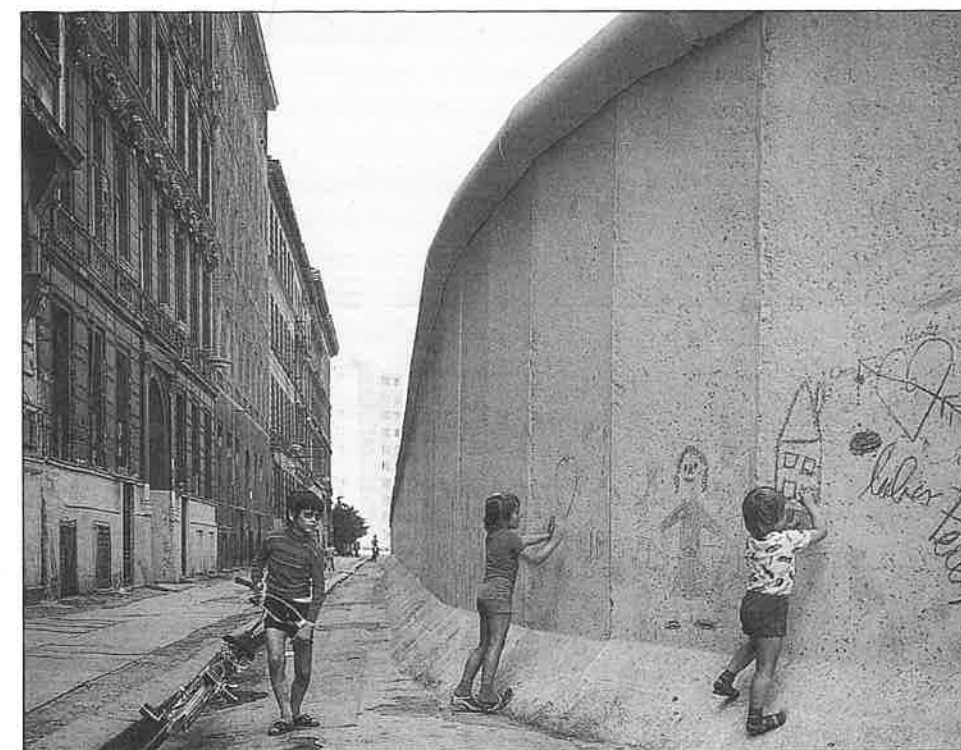
Jiní Východoněmci mají občas větší štěstí než Fechter a Gueffroy. Podaří se jim překonat Zed' v traktoru, v kufru automobilu nebo v zavazadle, tažení lodním lanem nebo trpělivě vyhloubeným tunelem... Tyto neuvěřitelné útoky se staly tématem knih a filmů a památky na ně jsou vystaveny v malém muzeu poblíž Checkpoint Charlie. S cílem ucpat všechny zbývající trhliny posiluje komunistický režim vybavení Zdi: bourají se některé budovy, staví se strážní věže, zazdívají se kanalizační roury. Během let se systém zdokonalí do takové míry, že je vskutku téměř zcela neproniknutelný.

Zed', jež je pro jedny „Zdí hanby“, pro druhé „Obranným valem míru proti fašismu“, se táhne po délce 165 km, z čehož 42 km se nalézá uvnitř města, 123 kolem Západního Berlína. Zůstávají některé anomálie, ony různé enklávy a exklávy, např. tzv. „kachní zobák“ ve Frohnau, nebo vrata proražená ve Zdi, aby se západoberlínský hospodář dostal na své pole ve východní části. Na 106 kilometrech je stavba betonová, 55 km je z kovových mříží, 4 km uzavírá ostnatý drát. Zed' křížuje 32 železniční trati, 3 dálnice a řadu jezer a vodních toků, po nichž nepřetržitě jezdí hlídkové čluny. Vedle Zdi se táhne 108 kilometrů příkopů a 123 kilometry elektrických bariér; do bezpečnostní soustavy patří 265 strážních věží a 136 bunkrů. Zed' střeží 14 000 policistů a 600 psů – německých ovčáků! Na kandidáty svobody čeká strašlivá překážková dráha. Když se dostane přes bílou hladkou zed' vysokou 3,5 až 4,2 m, která je zakončena betonovou rourou, za níž se nelze chytit rukou ani hákem, musí přeběhnout široký holý pruh,

dostat se přes hluboký vodní příkop, přeskakovat protitankové zátarasy, uniknout pozornosti stráží a psů, vyhnout se pastem zvonkových poplašných zařízení nebo automatických samostřílů a nakonec ještě přelézt další zed', na níž je dobře viditelná silueta uprchlíka. Na tento komplex složitých zařízení se 27. června 1963 přijel podívat prezident Kennedy.

Americký prezident konečně izolované město navštíví – je to skoro dva roky po postavení Zdi. Obyvatelé mu odpouštějí jeho dřívější nezáměr a připraví mu vřelé uvítání; s nadšením vyslechnou jeho slavnou větu: „Všichni svobodní lidé, ať jsou kdekoli, jsou občany Berlína a já jako svobodný člověk jsem hrdý, že mohu říci: jsem Berlíňan.“ Tato slova, pronesená německy se silným americkým přízvukem, posílí posluchače, i když by raději slyšeli to, co Willy Brandt prohlásil již v říjnu 1961: „Zed' musí padnout!“ („Die Mauer muss weg!“): právě tento výrok se jím na osmdesát let stane leitmotivem.

Konec konců je Zed' pravdivým obrazem dvojznačných vztahů mezi Východem a Západem. Pro NDR představuje současně vítězství i porážku: konsoliduje komunistický režim, který kolísal, a silně zasahuje do sta-

Západoberlínské děti začínají Zed' zdobit (70. léta)

John F. Kennedy na návštěvě v Západním Berlíně 6. června 1963; východoněmecké úřady mu zabráňují ve výhledu stažením „opony“ na Braniborské bráně

tutu města a na Západě přitom nevyvolá podstatnou reakci; současně však znamená ideologickou porážku, protože uzavírá především Východní Berlín, jenž se sice prohlašuje za hlavní město, ale nemůže zabránit skutečnosti, že Berlín zůstává symbolem ztracené německé jednoty. Podle Willy Brandta je Berlín „městem v očekávání“.

Na druhé straně znamená Zed' dočasný konec nadějí na brzké sjednocení. Willy Brandt si uvědomuje, že jakkoliv horlivě spojenci hájí právní postup, jde o fikci a v budoucnosti – ať blízké či vzdálené – nebudou s to sjednocení města uskutečnit; proto zahájí svou *Ostpolitik*. 13. srpna 1961 prohlásí: „Ztratili jsme iluze.“ Následuje hluboká krize důvěry mezi Západoněmci a Američany. V zemi se dokonce zdvihne mohutná vlna antiamerikanismu zesílená vietnamskou válkou a prudkým odporem vůči urychlené modernizaci německé společnosti, jež se klade za vinu Spojeným státům.

Zed' není tak hladká, jak by se zdálo. V průběhu let se stává obrovským barevným palimpsestem německé paměti. Materializuje neštěstí Německa. Sama o sobě je paradoxem: současně vzdaluje i stmeluje, je jizvou i otevřenou ranou. Stabilizuje proti sobě stojící fronty, což umožňuje re-

lativní liberalizaci NDR, jež pokračuje až do vypovězení zpěváka Wolfa Biermanna roku 1976. V šedesátých letech usiluje NDR o uznání stávající skutečnosti. Současně Willy Brandt, připravený na určité ústupky, projevuje ochotu ke „změně sblížením“, která by ulehčila utrpení Němců vůbec a Berlíňanů zvlášť.

Společné zájmy umožní uzavření řady dohod o propustkách. První je mezi Senátem a východoněmeckými úřady podepsána v prosinci 1963. Umožňuje více než miliónu Západoberlíňanů na vánoce a na Silvestra navštívit Východní Berlín. Až do roku 1966 následují další podobné dohody. Mezitím zavádí NDR systém povinné výměny peněz, aby získala valuty. I když tyto úmluvy nepokračují, připravují ono uvolnění (*détente*), o němž mluvil prezident Nixon, když roku 1969 volal po „konci tohoto napětí“.

Zatímco Spolková republika jedná o smlouvě s SSSR a s Polskem, čtyři mocnosti odpovědné za Německo zahajují prohloubené diskuse o Berlíně. Velvyslanci Francie, Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu se počinají 26. březnem 1970 po sedmnáct měsíců scházet v opuštěné budově Kontrolní rady. 3. září 1971 podepisují čtyřstrannou dohodu, která potvrzuje statut zavedený po válce. SSSR formálně uzná spojeneckou přítomnost v Berlíně; město však není nedílnou součástí Spolkové republiky, i když s ní nadále udržuje „úzké svazky“. Tato dohoda tedy znovupotvrzuje čtyřstrannou okupační správu, jež se však konkretizuje již jen v Centru letecké bezpečnosti a při společném střežení válečného zločince Rudolfa Hesse ve špandavské věznici.*

Od tohoto okamžiku přestane být Berlín místem třenic. Každá část rozděleného města se nadále soustřeďuje na své vnitřní problémy. Západní státy uznávají NDR, jejich velvyslanci však oficiálně úřadují „v sídle vlády NDR“, nikoliv „v Berlíně“. Oba německé státy jsou přijaty do OSN a navzájem jeden u druhého otvírá „stálé zastoupení“. Jako doplněk k čtyřstrannému protokolu uzavřou Spolková republika, NDR a Senát v letech 1971 a 1972 úmluvy, které podstatně usnadňují pohyb osob a zboží v Berlíně a jeho okolí.

Uvolnění formalit má za následek zesílený provoz na tranzitních cestách. Buduje se dálnice do Hamburku a zvláštní letecká společnost Euroberlin, filiálka společností Air France a Lufthansa, zajišťuje od roku 1988 spojení s pěti velkými městy Spolkové republiky. Zed' je nyní „průchodnější“ alespoň pro Západoberlíňany, kteří mají povoleno strávit „na

* Roku 1987, po smrti Hitlerova „korunního prince“, je věznice zbourána a nahrazena obchodním střediskem pro personál britské okupační správy.

druhé straně“ třicet dní v roce. Naproti tomu mohou své rodiny na Západě navštěvovat z Východu pouze důchodci. Konečně Senát uzavře různé technické úmluvy, týkající se např. rekonstrukce špandavského zdymadla či odvozu domovního odpadu ze Západního Berlína do NDR. Situace se stabilizuje – to ovšem neznamená, že se normalizuje.

Schizopolis

Od roku 1961 do 1989 se rozdělené a zazděné město radikálně mění. Obě části bývalého německého hlavního města se vyvíjejí samostatně a přitom se žárlivě pozorují přes Zeď, která je navzájem spojuje, slouží jako podklad výtvarům anonymních umělců a přitahuje turisty hledající silné dojmy.

Zeď nutí urbanisty k přepracování plánů uspořádání města. Západní plánovači jsou nuceni přizpůsobit se „ostrovní“ situaci. Z tohoto pohledu se především zabývají novou organizací města, pro něž chtějí vybudovat moderní centrum a předměstské celky. Centrum je radikálně změněno: naproti troskám Gedächtniskirche vyrostle Europa Center, obrovský obchodní komplex s vysokou věží. Další vysoká stavba vyrostle později na jihu ve Steglitz; má tvar dětské káči a je sídlem obvodního úřadu. Aby se zmírnila bytová krize, budují se s finanční pomocí Spolkové republiky satelitní města: Gropiusstadt na jihu a Märkisches Viertel na severu vyrostou téměř současně.

Východní Berlín má podobné potíže a řeší je stejným způsobem: za méně než deset let má nová čtvrť Marzahn na sto tisíc obyvatel. Především však stát usiluje o to, aby Východní Berlín přebudoval na hlavní město se vším, co k hlavnímu městu patří. Již roku 1961 nařizuje znovuvybudování historického centra, které bylo bombardováním téměř zcela zničeno. To však ani v okamžiku pádu Zdi ještě zdaleka není splněno. Alexandrovo náměstí je proměněno v obrovskou strohou esplanádu s 365 metrů vysokou televizní věží, která svou mohutností drtí prostor, jenž tu po historickém jádru zbyl. Na místě Městského zámku je postaven Palác republiky, v němž zasedá Sněmovna lidu. Sousedí s ním nevýrazné budovy Státní rady a zahraničního ministerstva. Úsilí vynaložené na vybudování hlavního města se děje na úkor ostatních regionů NDR; jeho výsledkem je vybudování 168 000 nových bytů od roku 1971 do 1985. V čele tohoto politického úkolu stojí starosta Erhart Krack a první tajemník městského výboru strany Konrad Naumann. Uskutečněné práce jsou však stále nedostatečné: početné byty jsou bez ústředního topení nebo bez vyhovujícího hygienického vybavení a celé čtvrti jsou stále zchátralé.

Zeď, tato architektonická fraktura, má trvalé následky pro obyvatele, ekonomii i politiku. Prohlubuje se demografická nerovnováha. Zatímco na Východě počet obyvatel mírně stoupá (v letech 1960 až 1985 se zde zvýší o 120 000 osob), na Západě průběžně klesá (za stejnou dobu z 2,2 na 1,8 miliónu). Úbytek obyvatelstva je následkem vysoké úmrtnosti: žije zde velký počet starších lidí. Demilitarizovaný statut města sem ovšem také přitahuje hodně mladých mužů. Od roku 1965 mají ostatně v politickém životě rozhodující vliv studenti.

Postavení Zdi znamená pro západní sektory ztrátu pracovních sil z Východu. Západoberlínské hospodářství brzy pocítí nedostatek rukou. Je tedy nuceno obrátit se na přistěhovalce. Protože se volné pracovní síly z Itálie, Řecka a Španělska již uchytily v jiných zemích, rekrutuje Západní Berlín pracovníky v Turecku a v Jugoslávii. Kolem roku 1980 žije ve městě 233 000 cizinců, to znamená, že jeden obyvatel z osmi není Němec. Téměř polovinu přistěhovalců tvoří turecká komunita. Nejdříve byli soustředěni v ubytovnách, ale brzy obsazují zchátralé domy v opuštěných čtvrtích, jako jsou Kreuzberg, Neukölln a Wedding. Téměř třetinu obyvatel Kreuzbergu tvoří cizinci, z nichž je 26 000 Turků. Lince metra, která projíždí touto městskou oblast, se ostatně říká Orient-Express a turecký generální konzul v Berlíně se s humorem vydává za velitele tureckého sektoru!

Významný příliv pracovních sil je příznivý ekonomickému růstu města, i když to za dvacet let ztratilo 43 % pracovních míst, zejména v sekundární oblasti. Tento „zázrak“ by byl ovšem nemožný bez velké pomoci Spolkové republiky, která hradí polovinu výdajů městského rozpočtu. Bonn rovněž zavádí systém „berlínských preferencí“. Na rozdíl od Východního Berlína, který zůstává velkým průmyslovým střediskem, i když rozvíjí i služby vázané na funkci hlavního města, Západní Berlín se značně deindustrializuje, protože některé velké firmy jako Siemens raději svá sídla přenášejí do Spolkové republiky. Podniky, které zůstávají, se musí specializovat a racionalizovat, aby obstály v konkurenci.

V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let zavádí Senát novou ekonomickou politiku, jejímž cílem je proměnit město v centrum špičkových technologií, v jakousi Silicon Valley po německu. Velkým trumfem pro tento projekt je skutečnost, že ve městě je téměř dvě stě výzkumných ústavů vysoké úrovně. Zabývají se biotechnikou, robotikou, mikroelektronikou, informatikou... Například společnost Bogen dodává polovinu magnetických součástek pro evropské automaty na výdej jízdenek a v Zehlendorfu je ve firmě Lange vynalezena fotoelektrická buňka. Roku 1983 zakládá městská správa první německé inovační středisko a tři roky nato

buduje na místě bývalých uhelných skladů Centrum výrobních technik, v němž se studují problémy automatizace továren. Roku 1980 je v průmyslu zaměstnána už jen třetina z devíti set tisíc pracujících v Západním Berlíně. Naproti tomu neustále roste terciární oblast, v níž je zaměstnáno 66 % pracujících. Třetím zaměstnavatelem v městě jsou spojenci, kterých zde žije dvanáct tisíc. A konečně Berlín staví roku 1979 Výstavní a kongresové centrum (ICC), obrovský futuristický koráb zakotvený mezi rozhlasovou věží a mimoúrovňovou křižovatkou dálnice AVUS.

Po vybudování Zdi hledá Západní Berlín nové poslání, které by ho vymanilo z izolace a marginalizace v Evropě. Proto městská správa vypracuje a posléze realizuje ambiciózní kulturní plán. Kultura se má stát prostředkem, který podpoří turistiku. Již roku 1962 rozhoduje Senát o vybudování rozsáhlého Kulturního fora, které budou tvořit budovy Filharmonie a knihovny, realizované Scharounem, a Nové národní galerie, jejímž architektem je Mies van der Rohe... Ve skutečnosti velké prestižní události, například nejroznější festivaly, mají na místní kulturní život dosti malý vliv. Mezinárodní renomé berlínské scény zaručují talentovaní umělci, jako Karajan ve Filharmonii nebo Peter Stein v divadle Schaubühne, pro něž bylo upraveno bývalé kino Universum na Kurfürstendammu. Do Berlína se však jeho někdejší sláva nevrátí. Zdi obehnané město má tvrdou konkurenci v Mnichově, Frankfurtu a ve Stuttgartu. I když se v něm nesoustřeďují nejvýznamnější nakladatelství, stále přitahuje známé spisovatele jako například Güntera Grasse. Inteligence se schází v baru Paris nabo v café Einstein a navštěvuje představení kabaretiéra Wolfganga Neusse, bývalého řezníka, který se proměnil v jízlivého humoristu.

Východní Berlín se naproti tomu stává bez nejmenší pochyby kulturním střediskem NDR se svými 18 divadly a operními scénami, 21 kiny, 84 kulturními domy a 25 muzei. Je sídlem státních nakladatelství a žijí zde spisovatelé, výtvarní umělci, zpěváci (například Anna Seghersová nebo Christa Wolfová, která melancholicky obrací pohled k „rozdělenému nebi“). Divadla nabízejí klasiku i operety, dramata z ruského repertoáru i Brechtovy hry. V divadle však vane mrazivý dech konformismu. Když padne noc, má Východní Berlín vzhled klidného, smutného a pustého města, kterému se podle východoněmeckého lyrického básníka Johanne-se Bobrowského „i ptáci vyhýbají“. Ti, kdo se pokoušejí touto nehybností otřást, jsou nelítostně pronásledováni. Chemik a protinacistický odbojář Robert Havemann je roku 1978 vyloučen z Humboldtovy univerzity za protisocialistické výroky. Zpěvákovi Wolfu Biermannovi je po turné ve Spolkové republice zakázán návrat do NDR; vypovězena je i jeho nevlast-

Alexanderplatz v 80. letech s východoberlínskou televizní věží, dodnes nejvyšší berlínskou stavbou

ní dcera, rockerka Nina Hagen. Spisovatel Rudolf Bahro je odsouzen na osm let vězení za „spáchání“ knihy, v níž se odvážil napadnout SED... Další byli zbaveni východoněmecké státní příslušnosti. Všechny protesty ztroskotávají, protože jsou individuální.

Na druhé straně vstupuje Západní Berlín roku 1965 do oblasti velkých otřesů, když se na politické scéně objeví mládež. Německé studentské hnutí se šíří ze Svobodné univerzity, která byla založena za blokády za americký kapitál v Dahlemu. A právě proti Spojeným státům se studenti obrací ve svém odporu k sociálnímu konformismu vládnoucímu ve Spolkové republice a v nesouhlasu s její integrací do západního bloku. NDR využívá této agitace k tomu, aby se zbavila „nežádoucích živlů“; usnadňuje pašování drog a útoky mezinárodních teroristů do Západního Berlína, infiltruje levicové a pacifistické skupiny. Smutná a špinavá čtvrt kolem stanice ZOO se stává útočištěm tuláků a narkomanů, například jistě Christiany F...

Berlínské studenti organizují velké demonstrace proti vietnamské válce. Druhého června 1967 zastřelí policista před budovou Opery mladé-

ho Benno Ohnesorga, který protestuje proti návštěvě iránského šacha. Tento vážný incident způsobí pád sociálně demokratického Senátu, je mužem předsedá pastor Heinrich Albrecht. Na deset let ho vystřídá Klaus Schütz. Roku 1968 se město stává dějištěm nových násilností. Politický boj krystalizuje v nepřátelství mezi „antimilitaristy“ a „atlantisty“, za nimiž stojí většina obyvatelstva. Tak se na prozápadní manifestaci sejde na sto padesát tisíc Západoberlíňanů, zatímco protiamerického průvodu se účastní dvanáct tisíc mladých lidí. Vůdce tohoto pochodu Rudi Dutschke je 11. dubna 1968 těžce zraněn krajně pravicovým dělníkem. Následují dva dny nepokojů. Některé levicové skupinky se radikalizují. Mladý Andreas Baader je zatčen pro žhářství. Ve společnosti novinářky Ulrike Meinhoferové se pak uchýlí do ilegality a založí Frakci Rudé armády (RAF), která roku 1974 chladnokrevně zavraždí prezidenta berlínského odvolacího soudu Güntera von Drenkmanna. Několik měsíců nato unese jiná extrémistická organizace předsedu sněmovny Petra Lorenze, kterého drží v zajetí šest dní, dokud není propuštěno na svobodu několik teroristů. Tyto atentáty jsou dokladem úpadku politického klimatu, na němž má podíl i koalice u moci.

V letech 1963 až 1975 ztrácí sociálně demokratická strana asi 20 % hlasů. Udrhuje si ovšem předsednictví Senátu, ale je opotřebovaná a zpochybněná serií skandálů, které roku 1977 donutí Klause Schütze k demisi. Nahradí ho duchovní syn Willy Brandta, mladý Dietrich Stobbe, který vede promyšlenou politiku směřující ke zmírnění – bude-li to možné – „nesnesitelného a umělého rozdělení města“. Stobbe za tím účelem zakládá společnost pro povzbuzení berlínské ekonomiky a zřizuje v Senátu oddělení pověřené rozvojem kultury. I on je však nucen roku 1981 odstoupit, když jeho pověst pošpinila aféra podvodného podnikatele Garskiho, který díky svým ochráncům v liberální straně získal finanční záruky přesahující povolenou hranici. Stobbe je vystřídán sociálním demokratem Hansem Jochenem Vogelem, spolkovým ministrem spravedlnosti a bývalým mnichovským primátorem; ani jemu se však nepodaří situaci zvládnout. V municipálních volbách roku 1981 utrpí SPD drtivou porážku: CDU získá téměř o 10 % více hlasů. Křesťansko demokratická strana tak ukončí třicetipětiletou vládu socialistů. Předseda městské organizace CDU Richard von Weizsäcker je zvolen starostou. Volební výsledky roku 1981 přinesou ještě jedno překvapení: se 7,2 % se do sněmovny dostává Alternativní hnutí (AL), což je předzvěst proniknutí strany „zelených“ do Spolkového sněmu o dva roky později. Západní Berlín se tehdy stává jakousi laboratoří: dochází zde k novým zkušenostem, takže se někteří političtí analyti-

ci snaží berlínskou situaci extrapolovat a usuzovat podle ní na budoucí dění ve Spolkové republice.

Alternativní hnutí je široké politické seskupení ekologické, pacifistické, feministické, „mimoparlamentní“ a protiburžoazní orientace. Hlásí se k dědictví studentské vzpoury šedesátých let. V hnutí, které se rodí na univerzitách, mají rozhodující postavení ženy. Ty vydávají noviny a časopisy (například časopis *Emma*, v němž zahajují debatu o legalizaci potratů); zakládají azylové domy pro své týrané sestry; otevírají kavárny, kulturní střediska, kluby, střediska profesionálního výcviku atd. Dosáhnou také přijetí protisexistického zákona.

Přívrženci Alternativního hnutí na sebe upozorní zejména obranou zanedbaných čtvrtí při Zdi, které jsou vydány na pospas nestoudné speculaci. Sdružují se v „bytových společenstvích“, zejména v Kreuzbergu zakládají „squatty“, tj. obsazují opuštěné domy a renovují je. Nespokojují se hlášením pospolitě a samosprávně společnosti, ale uvádějí své ideje do praxe: v prázdných obchodech zřizují dětské jesle, tiskárny, umělecké galerie nebo proměňují opuštěné továrny v kulturní střediska. Tak se ve stínu Zdi rozvíjí zvláštní kultura a způsob života, jehož mluvčím se stává *Tagesspiegel*, jediné celostátní noviny vydávané v Západním Berlíně, založené roku 1979. Alternativní hnutí je méně dogmatické než levičáci; otevírá například zlomyslný a obrazoborecký kabaret Tři tornáda. Také pořádá festivaly, které mají mnoho společného s happeningy, například Tunix roku 1978 a Tuwat 1981. Je v souladu s náladou doby, a proto si ve volbách roku 1985 ještě polepší a překročí hranici 10 %. V jednom kreuzberském volebním obvodu dokonce předstihne sociální demokraty.

Politická debata se posléze zklidní a soustředí se na historické problémy. Poté co Západ uspořádal velkou výstavu o Prusku, hlásí se k pruskému dědictví NDR na důkaz toho, že má kořeny v minulosti. Rehabilituje Fridricha II., Luthera, Bismarcka a současně oznamuje ustavení výboru pro oslavy 750 let od založení města; výboru předsedá hlava státu a generální tajemník SED Erich Honecker. Oslavu tohoto výročí, které je stejně libovolně zvolené jako roku 1937, využívá Honecker k tomu, aby komunistickému státu poskytl historickou legitimitu. Se stejným cílem vyhlásil o čtyři roky dříve rozsáhlý program rekonstrukce historického jádra Berlína: středověká čtvrt kolem kostela svatého Mikuláše (*Nikolaiviertel*) je znovu postavena, ovšem podle plánu, který se poněkud odchyluje od původního rozvržení, a Gendarmenmarkt se zaskví ve své někdejší nádheře. Tyto práce si vyžádají mobilizaci třiceti tisíc stavebních dělníků, kteří jsou ubytováni v maringotkách. Východoberlínská iniciativa překvapí Senát,

jemuž nyní stojí v čele mladý křesťanský demokrat Eberhard Diepgen, protože Richard von Weizsäcker byl roku 1983 zvolen prezidentem Spolkové republiky. Západní Berlín se okamžitě vrhá do soutěže a rovněž chystá oslavy sedmistého padesátého výročí města.

Západ uvažuje, jaký charakter má oslava mít; kolísá mezi radovánkami (start cyklistického závodu Tour de France a velkolepý japonský ohňostroj) a kajícínou připomínkou stop „topografie teroru“. Toto výročí potvrzuje, je-li to ještě nutné, že Západní Berlín zůstává symbolem roztrženeho světa. Zatímco Reagan volá: „Zbořte tu zeď, pane Gorbačově!“, Honecker odmítá pozvání Senátu, aby se účastnil západoberlínských oslav. K setkání Honeckera s Diepgenem ve Východním Berlíně přece však za několik měsíců dojde, a to po oficiální návštěvě hlavy státu NDR ve Spolkové republice. Západoberlínský starosta překročí Zeď, aby stiskl ruku svému východoněmeckému kolegovi Erhardu Krackovi v kostele Panny Marie, křehké středověké budově krčící se ve stínu televizní věže.

Tohoto roku 1987 se však v NDR objevují první praskliny. Mladí z NDR se ve velkém počtu shromáždí u Zdi, aby si poslechli rockový koncert pořádaný „na druhé straně“ před budovou Říšského sněmu. Skandují „Pryč se Zdí!“ Policie zasáhne a dav surově rozežene. V listopadu zase Stasi provede razii v Sionském chrámu, kde je centrum odpůrců režimu, a zatkne řadu osob. Krátce nato odpůrci pod vedením Bärbel Bohleyové naruší shromáždění na paměť Rosy Luxemburgové. To je začátek protestního hnutí, které za dva roky skončí zhroucením komunistického režimu, k čemuž by ovšem nemohlo dojít bez více méně tichého souhlasu Kremle. Nikdo si však ještě neuvědomuje, že to je začátek konce.

Honecker se necítí nijak ohrožen. Začátkem roku 1989 neváhá kategoricky prohlásit, že Zeď může vydržet ještě sto let. SED úporně ignoruje, že na východě Evropy se děje něco nového. Rozhodně odmítá přijmout pojmy „glasnost“ a „perestrojka“ a odůvodňuje to prohlášením, že „když se soused rozhodne pro nové tapety ve svém domě, nejsou všichni povinni dělat totéž“. Pokud jde o kancléře Kohla, zdá se, že jeho pozice je velmi slabá a jeho budoucnost velmi temná. Jeho strana ostatně už ztratila moc v Západním Berlíně ve prospěch rudo-zelené koalice, kterou někteří prognostikové považují za příští politickou kombinaci na spolkové úrovni.

Ke všeobecnému překvapení čilý starosta Diepgen municipální volby v lednu 1989 skutečně prohrál. Tuto porážku způsobily imigrační a bytové problémy spolu s úplatkovými aférami, které donutily tři senátory k demisi. CDU a SPD získaly shodně přibližně 37 % hlasů. Výsledky přály extrémistům, liberálové dočasně opouštějí politickou scénu. Naproti to-

mu Alternativní hnutí posiluje svou pozici ziskem 11,8 %. Nejnápadnější je však úspěch krajně pravicové Republikánské strany, která získá 7,5 % hlasů. Politici s obavou očekávají radikalizaci politického života.

Po dlouhém váhání a jednání uzavře sociální demokracie s bezvýznamným Walterem Momperem v čele bouřlivé spojení s alternativními, což neschvaluje většina obyvatel, která je nakloněna velké koalici. Tento rudozelený Senát, pozoruhodný i větším počtem žen než mužů, je po dva roky svého trvání dějištěm neutuchajících bojů, pro něž unavení Berličané ztratí ke svým představitelům důvěru. Předměty třenic se stále množí a sahají od mimořádně výhodného prodeje rozsáhlého pozemku na Postupimském náměstí průmyslovému obrovi Daimler-Benz přes údajně „autoritativní“ starostův způsob vládnutí až ke kandidatuře města na pořádání olympijských her roku 2000.

V létě 1989 pořádá Berlín velké kolokvium věnované rozpoutání druhé světové války. Nikdo v té chvíli netuší, že braniborské město za dva měsíce oslaví i konec období poválečného. Když italský dirigent Claudio Abbado nastupuje ve Filharmonii na místo zesnulého Karajana, umírá jedna epocha. Od roku 1945 do 1989 prožilo město řadu temných období, která skončí nepopsatelnou radostí.

Můžeme parafrázovat generála de Gaulla: Berlín zničený, Berlín rozdělený, Berlín zazděný, ale Berlín osvobozený!